

Cselényi István Gábor⁴¹⁵: Átváltás holisztikus gondolkodásmódra

A holisztikus gondolkodásnak számos gyökere van: a mítoszok és a vallások tanítása, az antik görög bölcsélet, a középkor- és újkori elképzelések a világ egészéről és a modern természettudósok Gaia-hipotézise.

A Világsszellem a vallások világában

A Gaia-hipotézis legkorábbi gyökerei az ókorba nyúlnak vissza. A filozófiai szintű megfogalmazás előtt már a *mítoszokban* is megjelent a gondolat, hogy a Földet vagy akár az egész világot isteni erő fogja össze, eleveníti meg. A görög mitológiában egy istennő alakjához fűződik ez a motívum, és ez *Gaia, a Föld istennője*, akit a rómaiak *Gaea*-nak, *Terra*-nak vagy *Tellus*-nak neveztek. Hésziodosz szerint Gaia a káoszából jött létre. Nő-partner nélkül nemzette Ouranosz, az Ég istene, aki aztán feleségül vette, és e frigyből születtek a titánok. Temploma Delphiben volt. Gaia a Föld anyaistennője, teremtő erő, akitől származik minden élet a földön. Walter Bargatsky szerint minden kultúrában jelen volt hasonló gondolat. A mítoszok, a természetvallások élők vették a világot, ismerték, valóságként tekintették a mikro- és a makrovilág párhuzamát.⁴¹⁶

A világvallások mindegyikében feltűnik a Világsszellem gondolata. Az már csak "hab a tortán", hogy ez a Világsszellem szinte minden megjelenési formájában női létező! Most csak a legfőbb motívumokra tudok utalni.⁴¹⁷

A *hinduizmus* ismeri a minden lényt átfogó, kozmikus Mahasaktit (akit Világléleknek, Világanyának nevezhetnénk), aki mindent irányít és az egyedi Saktit, mármint aki a testet és az isteni elemet összeköti valamennyiünkben. Az a tökéletessé válás útja, hogy befogadjuk ezt a Saktit, engedjük, hogy bennünk működjék. (Eddig nagyon emlékeztet minden a keresztény útra: Krisztus vagy a Szentlélek befogadására, bennünk-lakására). A vallás feladata: önátadás és egyesülés Isten anyai oldalával és így a világ-egésszel.⁴¹⁸

A másik ázsiai világvallás, a buddhizmus *Pragnya Paramitában*⁴¹⁹ (a Tökéletes Bölcsességben) gyakorlatilag minden lény anyját tiszteli, aki Világsszellemként fogja át az egész anyagvilágot, és igazgatja annak sorsát. Pragnya másik neve: *Tara* (a világfölötti, a transzcendens). Egyik ábrázolása a Zöld Tara (Szjáma Tara), ez a tibeti bronzszoborcsoport, amely Pragnya "holisztikus" szerepét találóan ábrázolja: A négyszögű talpazat a lótuszvirággal: a föld, a világ a maga differenciálatlan formájában, az ősalap.⁴²⁰ Fölötte a páncéllap az eget, a varangytest a földet jelképezi, egyúttal a jang- és jin-elvek, a lótusztest kettejük szintézisét jelenti. De legfölül ott trónol Tara, mint Világsszellem, tanító és irányító; a kozmosz, az élet, a fejlődés nyitja az ő kezében.⁴²¹

A legtávolkelebbi vallás, a *taoizmus* keretében is megjelenik ez a (női arcú) Világsszellem, *Tao* alájában, aki (Mahasaktihoz és Pragnya Paramitához hasonlóan) holisztikus létező. A Taóban lévő harmónia a kozmosz harmóniájának gyökere és mintája.⁴²² Mint a "tízezer lény anyja", az egyes

⁴¹⁵ PhD, CSc, Aquinói Szent Tamás Társaság, Budapest, 2028 Pilismarót, Alkotás u. 3., idr.cselenyi@gmail.com

⁴¹⁶ BARGATSKY, W., Das Universum lebt – die aufseherregende Hypothese vom organischen Aufbau des Weltalls, Heine, München 1978. 85.

⁴¹⁷ A részletekről ld. CSELÉNYI I.G., Isten anyai arca? Magyarországi Aquinói Szent Tamás Társaság, Bp. 2007. 68-104.

⁴¹⁸ AUROBINDO, S., Die Mutter, Rascher, Zürich 1945. 143. kk.

⁴¹⁹ A pra- a latinból is ismert prae- fokozószónak, a gnya a (co)gnoscere, ismer szónak felel meg, Pragnya tehát az Igen bölcs, a Bölcsesség.

⁴²⁰ Vö. Böhme Ungrund-ja!

⁴²¹ SCHIPFLINGER, Th., Sophia – Maria. Eine Ganzheitliche Vision der Schöpfung, Rascher, München – Zürich, 1988. 280.

⁴²² GLASENAPP, H., Az öt világvallás, Gondolat, Bp. 1981. 146.

dolgok lényegét is meghatározza, ugyanakkor a teljességbe ötvözi. Kozmológiai dimenzióját az jelenti, hogy ég és föld kezdete, archéja. Egyúttal képmás, *eikon*, amely visszatekint az ősalapra. Kozmológiai, sőt kozmotropikus szerepe pedig abban nyilvánul meg, hogy a dolgok ideáit, *rationales seminales*-eit hordozza, és ezzel a Világ-egészhez kapcsolja őket.

A világ létegyiségét megalapozó Világszellem fogalma megjelenik a Szentírásban, már az Ószövetségben is, főleg a bölcsességi irodalomban, *Hokma (Hochma)*, vagy a Septuagintában *Szophia alakjában*. (Részleteit ld. alább.) A Világszellem gondolata megjelenik a biblián kívüli zsidó hagyományban, ti. a *Kabbalában* is, ahol *Sekina* nem más, mint Hokma-Szofia. Az Újszövetségben sok tekintetben a *Szentlélek* öröklí és viszi tovább Szofia Világszellem-funkcióját. Hogy mennyire így van ez, legyen szabad ezt a görög liturgia egyik Szentlélek-himnuszával érzékeltetnem: "Ki mindenütt jelen vagy és mindeneket betöltesz, minden jónak kútfeje és az életnek megadója, jöjj el és lakozzál mibennünk!" Természetesen, a hit keretében a Szentlélek nem egyszerűen világszellem, hanem személyes valóság, a Szentháromság harmadik személye.

Isten immanenciáját, világban való jelenlétét személyesíti meg, ugyanakkor transzcendens is a világhoz képest, és belső egységének feltétele. A világ, a természet, a teremtés Sekina-Hokma megjelenése, teste, ruhája, ő maga pedig a legbelső szellemi elv. Mint *Bakol*, az egész kozmosz anyja és lelke, a legbelső kozmikus törvény, a világ úrnője, Világlélek, Ősalap, az ősi életelv, magában hordja mindennek az „előábrázolatát”, belső „értelmi magvát”.

Hokma-Szófia

A Hokma-Szófia alakját érdemes külön is részleteznünk. A bölcsesség fogalma *fejlődési ívet ír le* a bölcsességi könyvekben. Mivel a két tábor (a katolikus és a protestáns-zsidó) között eléggé éles a határ, érdemes a bölcsességről szóló tanításon belül **két szintet** különválasztanunk.

Akárcsak a szophia a görögöknél, a *hokma (hochma)* a héberben eleinte inkább *emberi bölcsességet*, jártasságot fejez ki. A bölcsesség – erény, melynek révén boldogságra jutunk. De már itt is kitűnik, hogy nem annyira az ember erőfeszítésének eredménye (mint a görögöknél), hanem *Isten kegyelmi ajándéka*. Már *Jób könyvében* is sok minden feltárul a Bölcsesség tulajdonságairól (vö. Jób 15,1, 12,23-26). A *Prédikátor könyve* nem személyesíti meg, inkább gyakorlati tanácsokhoz köti, hogyan juthatunk el a bölcsességre.

A fordulatot a *Példabeszédek könyve* jelenti. Ti. a bölcsességet már nyíltan úgy nevezi meg, mint a *nagy tanítót* és vezetőt a boldogságra, aki királyi vendéglátó a boldog élet lakomáján (Péld 8). Tehát kidomborodik *személy-volta*, személyes jellege. De a szent szerző még ezen a ponton is túlmegy. Feltárja Hokma titokzatos valóságát. Ezt az *elsődleges szentírási szofiológiai forrást* érdemes legtömörebb megfogalmazásában (Péld 8,22-31) idéznünk, annál is inkább, mert ez nemcsak a katolikus ószövetségi, hanem a zsidó és protestáns kánonnak is része.

Péld 8

22 „Alkotó munkája elején teremtett az Úr,

Ősidőktől fogva, mint legelső művét.

23 Az idők előtt alkotott,

a kezdet kezdetén, a föld születése előtt.

Megtudjuk tehát, hogy Hokma a *teremtmények elsőszülöttje*, „idők előtti”, örök, mert megvolt, még mielőtt Isten a világot teremtette; mintegy maga a *kezdet* (vö. Ter 1,1), a legszorosabban Istenhez tartozik, valamiképp *társteremtője*, *hú tanácsadója*, *Ámon Jahve*, *jegyese és menyasszonya* (vö. 8,30.) NB A Bölcsességnek ez a „társ-teremtői” szerepe az Ószövetség számos más könyvében is megjelenik, pl. a 104. (103.) zsoltárban, a teremtés-zsoltárban: „Uram, milyen nagyok a te műveid! Bölcsességeddel (Szófia által!) teremtetted valamennyit” (Zsolt 104,24).

A második fokozatot a Septuaginta jelenti, ahol a Hokma-fogalom már tényleg Szophia (*Szófia*) néven szerepel-

Jézus, Sirák fia könyve felerősíti a személyes karakter vonalát: a Bölcsesség Isten szájából fakad, uralkodik a világon és a népeken és főleg Izrael népét mondja magáénak. Különösen előtűnik az a szerepe, hogy *egyetemes rendező* és irányító, mintegy világtörvény és azonos Isten törvényével, a Tórával. Ennek következtében a Tóra a boldogságra vezető út, bár itt még inkább csak időleges és evilági értelemben (vö. Sir 24,1-12; 23-26).

A *Bölcsesség könyvében* már egyértelműen a *teremtés (nő-) tanácsadója*, aki minden könyvet ismer, és kiválaszt, közvetít Istenhez; aki Istentől jön, és Istenhez vezet, Istennek a teremtesen átívelő útja és a teremtett világ útja vissza Istenhez. *Anyá és „a mindenség művésze, a szépség szerzője”* (Bölcs 13,3), a világ lelke (Bölcs 9,9-11, Bölcs 7,22 és 8,1: a mindenséget üdvösen igazgatja).

A Bölcsesség könyve jelenti az ószövetségi Szófiaia titokzatos és átfogó tartalmának végleges feltárulását. A *személyes jelleg* eddigi rejtjeles jegyei itt teljesebben ki. Megtudjuk, Istentől származik, isteni tulajdonságai vannak, „rokon” Istennel; „Istennél” és „Istennel” van,⁴²³ mint Isten tróntársa és tanácsadója; a könyv költője, mégis egyértelmű szavakkal jellemzi, az allegorikus megszemélyesítéstől lényegének hiposztázisáig jutunk el (vö. Bölcs 8,3-4, 9,4, 7,25-28).

A szent szerző a mindenséghez való viszonyát is leírja: a *mindenség alkotónője*, tiszta-szellemi erő, amely átjár mindent, éltet és megújít. „Benne lélek van, értelmes és szent, egyetlen, sokféle és finom, ékesen szóló, gyors, szeplőtelen..., jótékony, emberbarát..., minden erővel teljes, mindent látó, minden szellemen áthatoló..., mert Isten erejének lehelete, s a mindenható Isten dicsőségének tiszta csordulása. Nincs benne semmi szenny, mert az örök világosság kisugárzása, Isten fölségének szeplőtelen tükré és jóságának képmása” (Bölcs 7,22-26). Az idézetben külön is oda kell figyelni az első állításra: a *Bölcsesség és a lélek* (a Lélek?) bensőséges kapcsolatára!

A Bölcsesség a *legmagasabb kozmikus szellemi lény*, Isten teremtette és minden képességgel felruházta, hogy az legyen, amiért létrejött: a teremtés közreműködője, az egész teremtés őszemje és egyetemes *entelecheia*-ja, a világ szíve és lelke: „A Magasságbeli szájából jöttem elő, mint elsőszülött valamennyi teremtmény előtt. El nem múló fényt gyújtottam az égen, és mint köd, borítottam az egész földet. A magasságban van az én lakásom, és trónom felhőoszlopon áll. Bejártam az ég kerekességét egymagam, behatoltam a tenger mélységébe” (Sir 24,5-8).

A Világlélek fogalma mellé oda kívánczik itt is az *arché* (a *résít*) is, amely nemcsak „kezdet”, hanem őselv is: „Veled van bölcsességed, amely ismeri műveidet, s amely jelen volt akkor is, amikor a világot teremtetted” (Bölcs 9,9). A szavaknak még az a tartalma is lehet, hogy már a világ születése, az *idő létrejötte előtt* létezett Szófia. Akár még az is felvetődik, hogy örök lény, netán *isteni személy*. Itt, az Ószövetségben erre a kérdésre még nem kapunk, nem is kaphatunk világos feleletet. Az Újszövetségben belül viszont már így vethető fel ez a kérdés: vajon ez a „preegzisztens” Szófia *nem azonosítható-e a Logossal vagy épp a Szentlélekkel?*

A Szófia azonban nemcsak a világgal és Istennel kapcsolódik egybe, hanem az *emberrel* is. Isten ugyanis annyira szereti, értékeli, hogy felruházta az együtt-teremtés méltóságával, olyannyira, hogy minden újjászületés, élet, gyógyulás, gyümölcsözés és kiteljesedés forrása. Gondot visel az emberekre is, bármilyen nép köréből valók is, és (mint láttuk) képessé teszi őket, hogy Isten barátai, próféták, vallási tanítók és vezetők legyenek.

Az eddigi szerepeken túl egyértelmű *Szófia anyasága* is. S bár a zsidó nyelvben nem annyira határozott egy-egy szó nyelvtani neve, mint az indoeurópai nyelvekben, inkább csak a szóösszefüggésből derül ki, egyértelmű, hogy a *hokma nőnemű szó*, mint ahogy görög fordítása (szophia), s annak latin megfelelője (sapientia) is, és ez esetben is igaz: *nomen est omen*, a nyelvtani forma megszabja a belső, mondjuk így, ontológiai tartalmat is.

Hokma-Szófia női jellege, anyai arca érdekes módon főleg *Jézus, Sirák fia könyvének* lapjain fogalmazódik meg: „Anyja vagyok a szép szeretetnek, istenfélelemnek, megismerésnek és a szent

⁴²³ Csodálatos párhuzam: Jn 1,1 szerint a Logosz „Istennél” volt!

reménynek.” (Sir 24,24). Ez az anyaság sokszor jelképeken átszűrve mutatkozik meg: „Én, a Bölcsesség folyamokat bocsátottam ki magamból. Olyan vagyok, mint a mérhetetlen folyam ágya” (Sir 24,40); leggyakrabban pedig a tápláló anya jelképében jelenik meg: „Mert lelkem édesebb a méznél, és birtoklásom jobb a lépesméznél!” (Sir 23,27), „Jöjjetek hozzám mind, akik kívántok engem, és teljetek el gyümölcseimmel” (Sir 24,26); „Akik engem esznek, még inkább éheznek, akik engem isznak, még inkább szomjaznak” (Sir 24,29).

Utóbbi kép egyértelműen *krisztológiai előkép* is, az eucharisztia „mintája” (vö. Jn 6,54 sk), mint ahogy a Bölcsességnek ez a vallomása is: „Nálam van az út és az igazság minden kegyelme” (Sir 24,25): Krisztus lesz az „Út, Igazság és Élet”.

Sokszor egyenesen egyfajta *hierosz gamosz*-hoz, szent nászhoz jutunk el, a Jahve és népe közötti „házassági” viszonyhoz, melyen belül Szófia a „menyasszony”-nak, ti. Izrael népének megszemélyesítője: „A dicsőséges népek közt vertem gyökeret, az én Istenem részében, az ő örökségében, s a szentek gyülekezetében megtelepedtem” (Sir 24,16). Ennyiben viszont Krisztus jegyesének, az *Egyháznak* (Ef 5) előképe. Talán ez a motívum élt elevenen az egyházban, amikor – egészen az utóbbi időig – a Mária-ünnepeken rendre a bölcsességi könyvekből vette olvasmányait, annak alapján, hogy Mária az Egyház édesanyja és megszemélyesítője. És ez már Szófia *mariológiai dimenziójára* mutat előre.

Szófia sokszor ettől az (Izrael népére vonatkoztatott) kollektív megszemélyesítéstől függetlenül önmagában is *Jahve Ámon-jaként*, szerelmeként jelenik meg, valamilyen legfelső szintű „szent nász” kötelékén belül. Ezt a motívumot már Péld 8,30-ban is láthattuk. Ezt szövi tovább a Bölcsesség könyve: „Istennel együtt lakik. A mindenség Ura megkedvelte” (Bölcs 8,4).

A bölcsességi tanításban tett utazásunkat így foglalhatnám össze: az Ószövetség egyik kulcsfigurája *Hokma-Szófia*, akinek nyilvánvaló a személyes jellege, női, anyai mivolta, aki a Teremtő munkatársa,⁴²⁴ örök, és így az is felvetődhet, hogy (az Újszövetség fényében) a Logossal vagy a Szentlélekkel azonosítható. (Természetesen, az ószövetségi felfogáson belül nem vetődhet fel, hogy isteni személlyel van dolgunk). A *Szófia-tan utóéletében* ezek a motívumok a tovább szövének.⁴²⁵

A világformáló Értelem az antik görög kultúrában

A mítoszok és a vallási ismeretek után a *filozófia* következett. S bár a görögök öröknek vélték az anyagot, kezdettől úgy gondolták, hogy valamilyen isteni rendező erő, értelem (a Logosz, Nousz, Pszüché, Pneuma vagy Szophia) alakítja ki a kozmosz (a szépen feldíszített anyagvilág) arculatát.⁴²⁶ A görögök épúgy vallották a világ szép- és jó-voltát, mint a Szentírás.⁴²⁷ Az antik gondolkodás még nem tisztázza ennek az elvnek ontológiai tartalmát, egybemossa az abszolút és relatív lét szintjét, így az isteni Értelem panteista színezetet nyer.

Platónnál (427-347) a világ, a kozmosz nem más, mint a Világállat, melynek teste az anyagvilág, annak lelke a Nousz, mint Világlélek. A Timaioszbán így ír erről: „Isten úgy alkotta meg az egyetlen Egésztest, messze önálló részekből, mint egy tökéletes, időtől és betegségektől érintetlen, eleven lényt... Úgy illesztette össze a mindenséget, mint ahogy az ember lelkét értelemmel, testét lélekkel ruházta fel, hogy műve a lehető legmagasabbrendű természetes szépségben és találékonyságban váljék teljessé. Ezért joggal hirdethetjük, hogy ez a világmindenség egy lélekkel megáldott és ténylegesen értelmes élőlény.”⁴²⁸

⁴²⁴ Jól tükrözi ezt Michelangelo híres freskója, ld. Ábra 3.

⁴²⁵ Vö. CSELÉNYI I.G., *A lét nászdala*, united-pc. 2013. 147-189.

⁴²⁶ CSELÉNYI I.G., *Filozófia dióhéjban*, Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola, Esztergom 2001. 11. kk.

⁴²⁷ Ez a *kalokagáthia*, vö. a világ jó-volta a teremtésben: Ter 1, az egyes „napok” végén.

⁴²⁸ Idézi BARGATSKY, i.m. 26.

A másik nagy klasszikus, *Arisztotelész* (384-322), Platón tanítványa szerint minden egyes létezőben ott szunnyad az *entelecheia* (*en*=ban-ben, *telosz*=cél), a belső célprogram. Híres égmódellye szerint a szférák átlátszó, egymásra épülő kristálygömbök formájában keringenek a *Kinészis akinéton*, a Nem mozgó Mozgató körül, aki tehát mintegy Világszellemként működik. Ez az elképzelés volt uralkodó a középkorban is. De Arisztotelész számára a szférák is élőlények, amelyeket a bennük rejtőző entelechiák, lelkek vezérelnek.

A sztoikusok, majd az *újplatonikusok* is átvették az eleven kozmosz ideáját. Hatásuk a késő középkorig megmutatkozik. *Plotinosz* már keresztény gondolkodókkal versengve fogalmazza meg a világ iránti tiszteletét. „Az univerzum rendje és szépsége – ha valamiféle testi valóságnak fogjuk fel –, bizonyítja, hogy lelkének sokkal tisztábbnak és tökéletesebbnek kell lennie, mint amilyen az emberi lélek.”⁴²⁹

A Világlélek történelmi útja

A Gaia-mítoszt vagy a Világlélek motívumát a *keresztény gondolkodók* természetszerűleg panteisztikusnak ítélték, az az eszmény azonban, hogy az univerzumot az (immár transzcendens) Isteni Értelem irányítja, a klasszikus középkori teológiában is egyértelmű maradt, – gondoljunk csak Aquinói finalitásból vett Isten-érvére. A középkor végén, a reneszánsz közeledtével azután sok minden visszatért az ókornak az eleven kozmoszról szőtt elképzeléseiből is. Kövessük tehát tovább a kozmikus Világértelem, Világlélek utóéletét egészen napjainkig.

Köztudott, hogy *Nikolaus Kopernikus* és *Johannes Kepler* felújította *Szamoszi Arisztarchosz* (+Kr. e. 320) felfogását, hogy a geocentrikus világnézet helyett a heliocentrikus a helyes, sőt Kepler már nem körkörös pályának, hanem ellipszisnek látta a bolygók pályáját. Azt már kevesen tudják, hogy Kopernikus a szférák elképzelését fenntartotta, azzal, hogy most már a Nap körül kering minden. És továbbra is képviselte, hogy a kozmosz eleven élőlény. Keplernél még jelentősebb a kozmosz=élőlény gondolata.

Mundus est imago Dei corporea (a világ Isten testi képmása), vallotta fiatal korában; másrészt: a látható és a felfogható mögött pszichikai folyamatok rejtőznek.

Hogy nagyot ugorjunk, a középkor után filozófiai szinten is megjelent a holisztikus eszme.

Giordano Bruno még tovább lépett. Platón Világállatához hasonlóan a kozmoszt Nagy Állatnak nevezte, amelynek életelve van. „A mozgató erő, a lélek, és a mozgott, a test (=az univerzum) adják a lehetőséget, hogy kialakuljon a mozgás.” A kis és nagy élőlényeknek „belső mozgás-elvük van, sajátos természetük, egyedi lelkük, saját intelligenciájuk”.⁴³⁰ Tévedés azt hinni, hogy Bruno panteista módon gondolta el a világ-élőlény mozgását. Bár világ-individuumról beszélt, vallotta, hogy az nem Isten, ugyanakkor „lelkesnek”, világlélektől áthatottnak látta.

A *Szentírás Szofia-fogalma* is tovább él a történelemben. Most csak legkiemelkedőbb újrjelentkezéseit sorolom fel. A középkorban Hokma-Szophia élénken él *Bingeni Szent Hildegard* (1098-1136) tanításában, és megjelenik híres táblaképein. II. látomása pl. minden élőlényt magába ölelő anyaméhként ábrázolja, aki fenntartja, hordozza az univerzumot. Egyértelmű Szofia anyai jellege és kozmikus szerepe, a mindenséggel való egysége, hogy „az entelechiák entelechiája”, ő áll a teremtett létezők hierarchiájának csúcán, s lényének középpontja, célja, értelme, a világ beteljesítője, s így a mindenségnek is központja, megváltója, átistenítője: Krisztus.⁴³¹

Jakob Böhme (1575-1624) szofiológiája mérhető ehhez. Böhme a létalap belső életét kutatja. A létalapnak (Istennek) belső, befelé történő, *ad intra* tükröződése az örök isteni „*Scientz*” (a latin *scire*, tud szóból), aki „minden létező igéjének anyja”. *Vorliebe*-nek, minden szeretet előtti szeretetnek és *Weisheit*-nak, Bölcsességnek is nevezi. A létalap kifelé (*ad extra*) tükröződését az örök isteni tükör

⁴²⁹ Uo. 29.

⁴³⁰ BRUNO, G., *La Cena de le Cineri*, V, T. 93.

⁴³¹ Ld. Ábra 1.

teremtett képmásának nevezi. Ez Szofia, az ideák ideája, a teremtés *arché*-ja, kezdete-őselve, végső soron a Világszellem.

Böhme ismeri a bölcsességi irodalmat; nem annyira szószerint, mint tartalmilag idéz azokból.

Kedvenc fejezetei: Péld 8, Sír 24, de szívesen idéz a Bölcs 7-9-ből is. A Péld 8. fejezete azért lényeges, mert ez írja le a Szofia teremtésbeli szerepét. Sír 24,3-6 pedig megerősítette Böhmét abban, hogy Szofia nemcsak a teremtésben, hanem a *világ fenntartásában* is az entelechiák entelechiája szerepét tölti be. Szerepét ugyanazokkal a szavakkal írja le, mint a zsidó hokma-hagyomány a Hokma szerepét.⁴³² Mint a nyugati szofiológia atyjának, nagy szerepe volt a holisztikus gondolkodás megalapozásában.

A keleti egyházban *Vlagyimir Szergejevics Szolovjov* (1853-1900) tekinthető a szofiológia atyjának. A Szentírásból ismert Szofiát a teremtés lelkének, az emberiség értelmes összlelkének látja, akinek egyesítő, összekötő, irányító, entelechikus funkciója van. August Comte ezt írja róla: Szolovjov számára „az emberiség, a természet nem egyszerűen az egyes emberek és dolgok summája, nem absztrakt fogalom, nem is empirikus aggregát, hanem valódi, eleven lény, személy-fölötti lény, nem is csak megszemélyesített elv, hanem elvi személy vagy Személy-elv, nemcsak idea, hanem személyes eszmény.” Szolovjovnak ez az eszméje közvetlenül is nagy hatással volt a 19-20. század természetfilozófiájára is, eszméjét sokan a Gaia-hipotézissel azonosítják. Hamarabb vált ismertté természettudósok körében, mint teológusokéban.

A vallásbölcselet tanítás után tehát nézzük a *természetbölcselet* érlelődését. Már a 18-19. században újra előbukkan az az ősi gondolat, hogy a természet élő szervezethez hasonlítható. Az első név: *Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher*, aki szerint a világ mindent magába záró organizmus, amely a természetet és az értelmet egyesíti magába. Ott van aztán főleg *Friedrich Wilhelm Schelling*. Felfogása szerint a természetben nem a holt anyag a kiindulópont, hanem az élet. Az egész világ össz-organizmus, amely a szerveset és a szervetlent is magába zárja. Az univerzumot az abszolút, vagyis a legtökéletesebb szerves lény alakítja ki. A világot mindenestől átjárja a Világlélek, amely megőrzi a szervetlen világ folytonosságát, de az egész természetet egyetlen közös szervezetté gyúrja. A Világlélek gondolata közel állt *Goethe*hez is. Egyik legnagyobb versének már a címe is ez: *Die Weltseele*, Schelling hatására íródott. Itt olvasható egyik legszebb sora. „És minden porszemecske él.”

A következő név: *Gustav Theodor Fechner* fizikus és filozófus. Tétele: „A Föld olyan teremtmény, mint a testünk.” Az előző századfordulón szenvedélyes látásmódjával tűnt ki, a materialisztikus filozófiákkal szemben. Később Szolovjov és Teilhard is sokat merített tőle.

Nyomukban egész sor szerző és mű következik: a francia *Jean Marie Guyau* – a természet fő célja, mondja, hogy mind átfogóbb fokon életet hozzon létre, annyira, hogy a mindenséget is élőnek gondolta –, a francia *L. Bardonnet*⁴³³, vagy *J.G. Bennet* angol filozófus⁴³⁴, aki szerint a kozmikus Egész kreatív, szuperkreatív és autokrata. Ezeknek a méltánytalanul elfelejtett gondolkodóknak az újra-felfedezéséért sokat tett a már említett Bargatsky.⁴³⁵

A természettudomány az értelmes univerzumról

A Gaia-téma története tehát végig vonul a történelmen. De vajon *miért tűnt el* az újkorban? Mert a modern természettudomány halottnak látja az univerzumot. Az anyagi, formai, a cél-, a minta-okot a modern fizika kiiktatta, az okságot beszűkítette a hatóokra, a transzcendens és immanens egységét immanensre. A 19-20. század tudósai mintha csak szervetlenben gondolkodtak volna.

⁴³² BÖHME, J., *Christosophia* I/45.

⁴³³ Műve: *L'Univers-organisme*, Cerf, Paris, 1912.

⁴³⁴ Könyve: *The Dramatic Universe*, Thames and Hudson Ltd., 1956.

⁴³⁵ BARGATSKY, W., i.m. 41.

A kérdés azonban *perújrafelvételt* követel. S a perdöntő kérdés: milyen valóság tekinthető élőnek? Mi az élet? Az élőlény, az organizmus nyitott rendszerű anyag-építkezés, amely a rendszerfeltételek alapján kölcsönhatásban áll környezetével, anyagcseréje van. Képes arra, hogy önálló mozgást fejlesszen ki, hogy magatartását alakítsa a környezet hatásainak megfelelően. Növekszik, újratermelődik, fejlődik, képes a reprodukálásra, a szaporodásra.

A múlt században egyre többen akadtak olyanok, akik úgy vélték, és vannak, akik napjainkban is úgy vélik, hogy akár a Föld bioszférájára, akár az egész kozmoszra is *érvényes az élet leírása*, hiszen bolygónk, sőt a mindenség is állandóan újabb lét-fokokat ér el, fejlődik, kiteljesedik, más szóval élőlénynek kell tekintenünk, amelynek belső célprogramja (*entelecheia*-ja, forma-elve), sőt talán lelke, szelleme van.⁴³⁶

Jan Christian Smuts, Dél-Afrika miniszterelnöke már a 20-as években írt erről, *Holism and Evolution* címmel. A mű egyévtől Darwin evolúciós elméletét és Einstein fizikáját. Smuts úgy vélte, láthatatlan, de hatékony, belső szervező elv működik a természetben, amely szellemi valóság; magára ölti az anyagot, amelyben benne lakik, együttműködik vele, szellem és anyag együtt hatnak. Míg a szcientizmus hívei az anyag öntörvényűségéről beszéltek, Smuts a természetben működő szellemről szólt. Akárcsak az élő anyag, a szellem is mindig magasabb szintre fejleszti magát, „totalitást teremtő elv” működik benne: „A teljesség az univerzum alapvető tulajdonsága – a szintézisre törekvő természet terméke”. „A holizmus önteremtő, és végső struktúrái teljesebbek, mint kezdetben voltak.”⁴³⁷

A 2. világháború után nagy szerepe volt a holisztikus gondolkodás elterjedésében és természettudományos megalapozásában *Ludwig von Bertalanffynak*, aki biológus volt, és *Norbert Wiener* matematikusnak, valamint az urbanisztika különböző áramlatainak. A szűkebb értelemben vett – a Föld életszférájára vetített – Gaia-gondolatot *Jim E. Lovelock* élesztette fel 1979-ben. Újra felfedezte Gaia mítoszáét, mint annak jelképét, hogy a kozmosz nem egyszerűen egy kémiai-fizikai mammut-gyár, nemcsak szuperatomenergiák mérhetetlenül nagy magreaktora, hanem eleven organizmus, amelyet egy magasan értelmes univerzum-entelechia mozgat és irányít. Ennek a Világléleknek a Gaia nevet adta és így állította fel a *Gaia-hipotézist*.⁴³⁸

Lovelock fő tételei: 1. Gaia legfontosabb tulajdonsága: arra törekszik, hogy a Földön az életfeltételeket optimalizálja. 2. Ehhez az optimalizáláshoz Gaiának életfontosságú szervei vannak belsejében és külső felületén. 3. Gaia reakciói a változásokra, mint pl. a környezetszennyeződésre és az életfeltételek romlására a kibernetika törvényei szerint folynak le és kerülnek bevetésre.

*Fritjof Capra*⁴³⁹ így értelmezi Lovelock tételeit: A bioszféra jelenségei igazában csak úgy értelmezhetők, „ha az ember bolygónkat egyetlen élő organizmusnak látja”. „Az egész élő anyag (a bio-massza) a földön a légkörrel együtt összetett rendszert alkot, amely az önszerveződés minden tipikus jegyével rendelkezik. Ez az erő azzal a képességgel bír, hogy a bolygót úgy irányítja, hogy azon az élet evolúciója számára optimális viszonyok fenntarthatók legyenek... A Föld tehát egy élő rendszer. Nemcsak hogy úgy mutatkozik, *mintha* szervezet lenne, hanem úgy tűnik, valóban élő szervezet – Gaia, élő planetáris lény.”⁴⁴⁰ Másik művében (*Das Tao der Physik*) *Taohoz* hasonlítja Gaiát, aki, mint láttuk, a Világszellem egyik megjelenítője a vallástörténelemben.

⁴³⁶ E sorok írója az élet vagy az értelmes lény kifejezést csak analóg módon, átvitt értelemben fogadja el és alkalmazza.

⁴³⁷ FERGUSON, M., *Die sanfte Verschwörung, Persönliche und gesellschaftliche Transformation im Zeitalter des Wassermanns, Sphinx*, Basel 1982. 181.

⁴³⁸ Lovelock, aki a Nasa űrprogramban is részt vett, kémikus, munkatársa a mikrobiológus Lynn Margulis. Műve: *Gaia – A New Look at Life on Earth*, University of Oxford, Oxford, 1979.

⁴³⁹ Atomfizikus, a kaliforniai Berkeley Egyetem professzora.

⁴⁴⁰ CAPRA, F., *Wendezeit, Bausteine für ein neues Weltbild*, Barth, München 1982. 209.

Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955) nevét is említenem kell itt, a Gaia-hipotézisnél. Szól a Földről, fő tétele, hogy az emberi szellem újabb fejlődési fokot ér el. Ez a tudati fok az egész bolygót áthangolja, úgyhogy az az egész emberiséget átfogó teljesség-pontban jut célba, amelyet *Ómega-pontnak* nevez. Teilhardra egyébként Aldous Huxley, Carl-Gustav Jung és Abraham Maslow is hatott e témában.

Közben aztán egyre világosabbá vált a kutatókban, hogy nemcsak a Földet, de az *egész kozmoszt* is élőlénynek lehet, sőt kell tekintenünk. A már idézett Bargatsky így írja le azt a fordulatot, amely ennek a holisztikus gondolatnak a kialakulásához vezetett napjainkban: „Vannak új felfedezések, amelyek a legszélsőségesebben kérdésessé látszanak tenni, hogy szabad-e továbbra is megelégednünk egy tisztán szervesen világgmodellel. Vannak olyan fontos folyamatok a mindenségben, amelyeket nem tudunk immár megmagyarázni, amelyek igaz voltában viszont nemigen kételkedhetünk, s amelyek azt a kérdést vetik fel, hogy a hallatlan tömegek és energiák az univerzumban vajon nem élő struktúrához tartoznak-e. Más szavakkal: a kutatás olyan stádiumhoz érkezett el, amelyen az a lehetőség is felmerül, hogy a világmindenség biológiai felépítésű.”⁴⁴¹ Számos új fizikus, asztrológus vallja, hogy az univerzum egésze anyagtalan, melyet belső rend jár át. E harmóniával szemben *Albert Einstein* misztikus tiszteletet érzett, *Arthur Eddington* asztronómus ezt fűzte ehhez: „Az anyag, amiből az univerzum áll, szellemanyag”. Nemrég a kibernetikus *David Foster* kijelentette: „az univerzum értelmes”, amelynek látható, testi megjelenési formáját egy ismeretlen, szervezett ok kozmikus adatai mozgatják”. *David Bohm* szerint az univerzumnak holografikus szerkezete van.⁴⁴²

Az angol szellemtudomány-művelő, *Peter Russel* „az univerzum és az ember spirituális alapjainak” látomásáról ír. Tétele, akárcsak Lovelocké: „A Föld egy magát irányító, élő szervezet.”⁴⁴³ Russel szerint az emberek ezen organizmus agysejtjei, az emberiség a kozmosz globális agya. Az információs és kommunikációs eszközök intenzív fejlődésével és helyes irányba terelődésével ez az agy egyre összetettebben, teljesítőképesebben készíti elő az evolúció következő fokozatait, amely egy magasabbrendű tudatot hozhat magával.⁴⁴⁴

Rupert Sheldrake, Cambridge-i biokémikus docens szerint a Föld szinergetikus organizmus, egyetemes irányító entelechiával, amely az egyes kis entelechiákat magába zárja, de túl is lépi azokat.⁴⁴⁵ Központi fogalma a morfogenetikus erő, melyről így ír műve epilógusában: „Kreatív felhajtó erő, amely képes arra, hogy az evolúció folyamán új formákat és magatartásformákat hozzon létre. Szükségszerűen túllépi az egyedi organizmusokat. Az élet egészét áthatja. Ilyen értelemben a bergsoni elvnek, az *elan vital*-nak felel meg. Ez a teremtő felhajtó erő immanens erő a Föld bolygón belül, naprendszerünkben vagy az egész világegyetemben, de transzcendens is. Sőt az is lehet, hogy az eme területeken működő immanens teremtő erők közt hierarchikus rend van... Ha egyszer elfogadjuk az ilyen fajta kreatív felvivő erőket, ténylegesen nehéz kikerülni azt a következtetést, hogy ezek öntudatos létformák.”⁴⁴⁶

Az Örök Női

Végül ismét említenünk kell *Teilhard de Chardin* nevét. Pierre Teilhard de Chardin 1881-ben született Landsitz Carcenat-ban, New Yorkban halt meg 1955-ben. Munkássága ismert. Most csak a *szophiológia szempontjából* idézzük meg. Elgondolása nemcsak azért érdekes, mert úgy látja,

⁴⁴¹ BARGATSKY, W., i.m. 20.

⁴⁴² FERGUSON, M., i.m. 212.

⁴⁴³ RUSSEL, P., *Die erwachende Erde*, Barth, München 1984.

⁴⁴⁴ A Teilhard-i Ómega-pontot?

⁴⁴⁵ SHELDRAKE, R., *Das schöpferische Universum. Die Theorie des morphogenetischen Feldes*, Meyster, München 1983. 163.

⁴⁴⁶ Uo. 174.

hogy a Világlélek az az entelecheia, amely, aki a világot irányítja, hanem *személyes valóságnak* tekinti. Mint Adolf Haas írja, „Teilhard szerint az Univerzum személyes. Ha az a legfőbb probléma, hogyan egyeztethető össze az egyetemesség és a személyesség, nos, Teilhard számára e kettő nem jelent ellentmondást.”⁴⁴⁷ Sőt ezt a végső, személyes elvet anyának, *női lételvűnek*, az Örök Női megtestesítőjének tekinti, végül pedig – az anima-animus párnak megfelelően, és épp Jung hatására – tud „férfi-párjáról” is, a kozmikus Krisztusról.

Mint írja, a mai emberben felmerül „a Jézus és a világ közötti kontaktus igénye. Krisztus és a Világlélek nem két, szembenálló, egymástól független valóság *in natura rerum*, hanem egyikük az a középpont, amelyben a másikra is ráismerünk. A *Világlélek kikerülhetetlen valóság*, bizonyos értelemben közvetlenebbül, mint Krisztus, mert Krisztusnak szükségképpen arra kell hagyatkoznia, hogy a Világlélekre támaszkodjék, és rajta keresztül fejtse ki hatását. A Világlélek, aki a hozzá kapcsolódó Logoszból él, egyszersmind szükségképpen támaszpont a megtestesüléshez. Ő nyújtja az előkészített anyagot, amely alkalmas arra, hogy a Misztikus Testet megalkossa. Az egészen integrális és igazi kereszténységben a Világlélek és Krisztus nem állnak szemben.”⁴⁴⁸

Érdemes idéznünk *Himnusz az Örök Nőihez* c. művének főbb részeit⁴⁴⁹, mert szinte mindazt magában hordozzák, amiről értekezésemben már eddig is szó esett.

A világ kezdetétől megjelentem.⁴⁵⁰
 Isten a sokféleség kezdetül és eredetül
 gondolt el, és alkotott meg engem.
 Általam lendül minden mozgásba.
 Én vagyok a nőiség lényege.
 Én vagyok a mindenség mindenütt jelenlévő bája,
 a teremtés sokarcú mosolya.
 Én vagyok a bejárat
 a világ egyetemes és személyes szívébe,
 az ajtó a földhöz, az iniciáció –
 én magam vagyok ez a szív.
 Megálltam a földön mindenhol.⁴⁵¹
 Így kifejlesztette bennem Isten
 nagy türelemmel és titokzatosan
 az emberré lett Logosz jegyesét és anyját,
 a Logoszt, aki engem,
 s általam mindent átistenít.
 Én vagyok az asszony ideája,
 a női, menyasszonyi teremtés eszméje.
 Én vagyok az egyház, Jézus jegyese –
 én vagyok Szűz Mária,
 minden ember édesanyja.
 Én vagyok az Örök-Női!

Henri de Lubac kommentárjában így értékeli mindezt: Teilhard látomásában Mária az *egyetemes teremtmény*. Krisztus és Mária az új föld kiteljesedett középpontja. Teilhard megfogalmazza az igényt, hogy az Istenről alkotott férfi-központú megközelítést haladjuk túl az Örök Női felfedezésével.

⁴⁴⁷ HAAS, A., Teilhard de Chardin-Lexikon, Freiburg 1971. 2. kötet, 244.

⁴⁴⁸ CHARDIN, P.T., *Frühe Schriften*, Verlag Karl Alber, Freiburg/München 1968. 217.

⁴⁴⁹ Uo. 235. kk.

⁴⁵⁰ Vö. Sir 24,9

⁴⁵¹ Uo.

A Világlélekhez írt imádságát pedig így értelmezi Thomas Schipflinger:⁴⁵² Teilhard Krisztus és a világ szükségszerű kapcsolatát keresi, és azt Krisztus és a Világlélek egységében látja. Az ősi meglátást, hogy a teremtészet – anyateremtészet, teszi konkréttá: a *Világlélek Isten szerelme*. Igen, Péld 8,32 szerint Szophia Jahve szerelmese, másrészt társa a teremtésben. A világ Szophia ruhája, teste. A megtestesült Szophia: Mária. A középkori adagium szerint *Per Mariam ad Iesum*, Mária vezet el Krisztushoz, itt pedig a Világlélek.

A Világlélek a görögöknél és a természetvallásokban politeista környezetben jelenik meg. Itt lehetővé válik, hogy a kinyilatkoztatás alapján *teológiai tartalmat kapjon*. A himnuszából kiderül, hogy a Világlélek Szophia-Mária. A Világlélek „szophiánus” értelmezése lehetővé teszi, hogy a természetet vallásosan szemléljük, a kizsákmányolás helyett újraértékeljük. Mivel a természet Szophia teste, megváltozik a hozzá való viszonyunk, áhitat tárgya lesz. Új tartalmat kap a nőiség is, az Örök Nőivel.

Az egyház titka is új tartalmat nyer. Teilhard megfogalmazta, mi a feladatunk: megismerni a Világléleket és neki szentelnünk magunkat, tehát *hozzá méltóan élni és dolgozni*. Teilhard nem tekinti istennőnek a Világléleket, kiemeli teremtettségét. De mégis: numinózus, kozmikus, egyetemes, személyes ősentelechia, ősidea, mint az Ószövetség Hokmája, vagy amiről a világvallások is szólnak, akik eljutottak a világ anyja, a nagy Anya, stb. fogalmáig, vagy Böhme, más misztikusok, és az orosz szerzők és ikonográfia is, ahogy azt már láttuk. A teológia szemével azonban a kozmosz, és (ha igaznak bizonyul), a Világlélek is csupán teremtmény, de a *Teremtő Isten elgondolását, célkitűzéseit* valósítja meg.

S hogy mit jelent a Világléleknek szentelnünk magunkat? Nos, azt, hogy tudatosan *felvállaljuk terveit, gondoskodását*. Felismerjük az élőlényeg belső rokonságát, szentferenci értelemben fivérünknek és nővérünknek tekintjük a Napot, a Holdat (és semmiképp sem imádandó isteneknek!); minden megteszünk a teremtés megóvása érdekében, a teremtésben kapott „kezesség” feladatának megfelelően (vö. Ter 2,15).

Teilhardot sokan a modern gondolkodás előfutárának tartják. *Szofiánus lelkisége* mindenesetre előkészület. Sok történt már, de még sok a tennivaló!⁴⁵³

Holisztikus gondolkodásmód

A Világlélek felfedezése, másszóval a szofia-elv nagyon is jelentős gyakorlati következménye, hogy a tudományok területén is *újfajta gondolkodásmódhoz* jutunk el általa. Ennek jelszavai: a *kozmosz és a holisztikus*. És itt egy kis nyelvészeti elemzésre van szükségünk. A kozmosz a *koszmosz* görög szóból ered. A kozmosz a rend (a káosszal szemben), szabály, dísz (ld. kozmetika), világ, világmindenség, főleg a csodálatos rendben keringő csillagok. Görög felfogás szerint a mindenség díszekkel teleaggatott arc, szépséggel és megfelelő aránnyal ellátott esztétikai minőség, az univerzum⁴⁵⁴, a maga törvényeivel és erőivel, melyhez pozitív asszociációk: mélység, titok, szépség, jóság.

Így a *kozmosz jelző tartalma*: a mindenséget átfogó, mindenoldalú, egyetemes, melynek vannak kapcsolódási pontjai a szellemhez, valláshoz, művészethez. De a kozmosz, mint rendezett, egész feltételező képződmény, feltételezi a rendező elvet, mely lehet akár transzcendens, akár imma-nens. Ha immanens, akkor ez az életelv az entelechia, vagy lélek, ezért Világléleknek nevezhetjük, és akkor már ott is vagyunk a Szofia fogalmánál. Ha transzcendens, akkor maga Isten.

A másik alapszó a *holisztikus*, amely a görög holonból származik (egész, teljes, teli, egész lény, minden, mindenség, univerzum). Ebből fakad a katolikus (az egész szerinti) szó is, és platóni szemlélet

⁴⁵² SCHIPFLINGER, Th., *Sophia – Maria. Eine Ganzheitliche Vision der Schöpfung*, Rascher, München – Zürich, 1988. 203.

⁴⁵³ Jól szemlélteti a kolisztikus lételvet egy 20. századi román freskó a Földanyáról, ld. Ábra 3.

⁴⁵⁴ A szó eredete: uni versus: minden egy felé forduló. Ez az Egy (a görög Hen) Isten, vagy épp a Világszemlem.

szerint a holon a sophia fogalmának egyik szinonímája. A holon latin megfelelője azután: solidum (egész), ebből vezethető le a salvus, salus (egészséges, üdv) is, másrészt a német Heil, heilig és az angol whole is. A holisztikus tehát: egész, tökéletes, a szó minden értelmében: az egész-séges, s amihez elvezet: üdv, szerencse, egészség, egészlátás. Jan Smuts szerint a holisztikus a mechanikussal szemben a metabiológiai elv, entelechia-szerű egész-mozgató elv elfogadása.

Egész sor további kiágazása, virága van ennek a szó-gyökérnek: a hologramm, a holökológia (az egész világot érintő és átfogó környezetvédelem), a holozófia, a totális bölcsesség, a Holaninima, a Világlélek, a világentelechia, a holopoláris gondolkodás, amely mindenben polarításokat lát, a holoeuszobia, a holisztikus jámborság, amely magába foglalja a természet áhitatos szeretetét. A mai biológia, ökológia, orvostudomány, pedagógia, antropológia és a többi tudomány mind úton vannak e felé a holisztikus (vagy egyszerűen: holikus) látásmód felé. Magam részéről hiszem, hogy a keresztény teológia is. Így tehát e korszakváltás minden irányból az Értelmes Egész irányába mutat.

De most már tényleg nézzük a *gyakorlati következtetéseket*.

Új kategóriákra van szükségünk *mindennapi magatartásunkban* is.⁴⁵⁵

1. Holisztikus (az egészre tekintő, szerves, kozmikus, ökológus, integrális, személyes, globális, spirituális) látásmódra, a részleges, egyoldalú, egyedies, szervetlen, pusztító, mechanikus, kisztílú, materialista, mechanikus, kollektivista, individualista látásmóddal szemben.
2. Poláris, jinjangikus, trinitárius, egymást kiegészítő oldalakat kereső, együttműködő (szinergikus), dinamikus, párbeszédess gondolkodásmódra a monolitikussal, a dualisztikussal, a sztatikussal, az egyoldalúval, az előjogokkal szemben.
3. Szintetikus, ill. egyre szintetikusabb, szinoptikus, együtt-működő, összefüggéses, kontextuális, nem pedig egyoldalú, kizáró, örökké csak tézist és antitézist kereső, vagy-vagyban való gondolkodásra.
4. Két nemben gondolkodó, androgün/günandrikus (férfi és nő egységét valló), társias, szinergikus, nem pedig egyoldalúan matriarchális vagy patriarchális, gúnokratikus (nőuralmi) vagy androcentrikus (férfiközpontú) vagy szexista megközelítésre. Más szóval nem a "gender ideológia" a megoldás, hanem férfi- és nő-voltunk felvállalása, a két különemű félből felépülő igazi szerelem, házasság és család megélése.

A holisztikus-szofiánus gondolkodás *paradigma-váltást* követel, melyet így jellemezhetünk:

1. Az ökológia és a tudomány területén: A régi felfogás: Az ember a természet ura, forrásait ki kell aknáznia. Fogyasztás minden áron. Központosított mammut-konszernek, computer-logika, bürokrácia, izolált hatások, az egész kárára. Az új felfogás: Az ember a természet partnere, a források gazdaságos használata, célos fogyasztás, őrzés, újrafelhasználás, minőség. Az Egész, az egész ember a mérce; holisztikus felelősség.
2. Orvostudomány és egészségápolás területén: A régi felfogás: Test és lélek különálló gépezet. A részterületek kezelése tekintet nélkül az egészre. Szakorvoslás, computer- és géporvoslás. Orvos=szakember, érzelmileg semleges. Az új felfogás: Test és lélek egységet alkot, az egész személy pszichoszomatikus kezelése, az okok és a szerves egészet alkotó struktúra szem előtt tartása. Házi-orvoslás. Természetgyógyászat: egészet átfogó, holisztikus felfogás, gondoskodás, természetes eszközök bevetése. Az orvos az egész embert látja és kezeli.
3. Oktatás és kultúra területén: A régi felfogás: Szaktudományok, az a fontos, mit tegyünk, teljesítsünk, analitikus gondolkodásmód, a munka=kenyér-kereset, a szabadidő megszakítása. Patriarchalizmus. Szerep-tanítás, szereposztás. Erőszak.

Az új felfogás: A tanultak helyes használatára való nevelés és képzés, tudni és képesnek lenni, hogy helyes információkat szerezzünk; nyitottnak lenni az értelmezési összefüggésekre, az összembeni,

⁴⁵⁵ Ld. CSELÉNYI I.G. Isten anyai arca? Bp. 2007. 350.

intuitív gondolkodásmódra, a bölcsességre. A munka=hivatás, feladat, az egész szolgálata. Gűnandrikus szinarchia, a poláris hatóerők közül elsőség a női-anyainak.

A keresztény szofiológiában meghatározó szerepet játszó Schipflinger szerint – összefoglalólag – *szofiánus természetmisztikára* van szükség, amely azt jelenti: a természet (átvitt értelemben) egyetlen organizmus, melynek minden atomját szeretnünk és tisztelnünk kell, különösen pedig az élőlényeket. Mindennek van lényegi magva, lelke, szelleme, anygala. A látható csak a láthatatlan arca. A legmagasabb entelechia, a legfelső forma pedig a Világ-Bölcsesség, Szofia, s viszont: a természet a *Világlélek* (a Szofia) teste, ruhája. Szofia pedig Istenhez, mint végső Létforráshoz vezet el, aki benne van mindenben (immanens), a legbelső és legkülsődleges jelekben is jelenségekben is, de mindennél hatalmasabb és *transzcendensebb* is, mert célja, értelme mindennek. Ezen új misztika révén az Új Korszak a Bölcsesség kora lesz!⁴⁵⁶

1. ábra: Bingeni Hildegard: Hakmóth Jahve (Szófia)

⁴⁵⁶ SCHIPFLINGER, Th., i.m. 308.

2. ábra: Michelangelo: Az ember teremtése
A teremtő hó alól kikandikál Szófia!

3. ábra: Földanya, 20. századi román freskó

Átváltás holisztikus gondolkodásmódra

Napjainkban mind a természettudományokban, mind a filozófiában, mind a teológiában megjelenik az „egészben” való gondolkodás szükségessége, másszóval a holisztikus gondolkodásmód. Ez paradigma-váltást követel, melyet így jellemezhetünk:

Az ökológia és a tudomány területén:

A régi felfogás: Az ember a természet ura, forrásait ki kell aknáznia. Fogyasztás minden áron. Központosított mamut-konzernek, computer-logika, bürokrácia, izolált hatások, az egész kárára. Az új felfogás: Az ember a természet partnere, a források gazdaságos használata, célos fogyasztás, őrzés, újrafelhasználás, minőség. Az Egész, az egész ember a mérce; holisztikus felelősség.

Orvostudomány és egészségápolás területén:

A régi felfogás: Test és lélek különálló gépezet. A részterületek kezelése tekintet nélkül az egészre. Szakorvoslás, computer- és géporvoslás. Orvos=szakember, érzelmileg semleges.

Az új felfogás: Test és lélek egységet alkot, az egész személy pszichoszomatikus kezelése, az okok és a szerves egészet alkotó struktúra szem előtt tartása. Házi orvoslás. Természetgyógyászat: egészet átfogó, holisztikus felfogás, gondoskodás, természetes eszközök bevetése. Az orvos az egész embert látja és kezeli.

Oktatás és kultúra területén:

A régi felfogás: Szaktudományok, az a fontos, mit tegyünk, teljesítsünk, analitikus gondolkodásmód, a munka=kenyér-kereset, a szabadidő megszakítása. Patriarchizmus. Szerep-tanítás, szereposztás. Erőszak.

Az új felfogás: A tanultak helyes használatára való nevelés és képzés, tudni és képesnek lenni, hogy helyes információkat szerezzünk; nyitottnak lenni az értelmezési összefüggésekre, az összembari, intuitív gondolkodásmódra, a bölcsességre. A munka=hivatás, feladat, az egész szolgálata. Günandrikus szinarchia, a poláris hatóerők közül elsőség a női-anyainak.